

УДК 316. 334. 55:325.455

ВПЛИВ ЗАХОДІВ ДЕРЖАВНОЇ АНТИКРИЗОВОЇ ПОЛІТИКИ НА СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА

Г. Черевко, д. е .н., професор,

П. Войтович, аспірант

Львівський національний аграрний університет

Черевко Г., Войтович П. Вплив заходів державної антикризової політики на соціальний розвиток українського села

Обґрунтовано необхідність заходів державної антикризової політики у сільському господарстві. Проведено аналіз виконання "Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року". Запропоновано шляхи поліпшення та напрями розвитку соціальної сфери на селі.

Ключові слова: державна антикризова політика, соціальна сфера, соціальна ефективність, економічна ефективність, зрівноважений розвиток.

Cherevko G., Voytovych P. Impact of government anti-crisis policy on social development of the Ukrainian village

The necessity of the measures of state anti crisis policy in agriculture is grounded. The analysis of "State target program on village development of Ukraine for the period till 2015" is conducted. The ways of improvement and directions of the social sphere in the village is proposed/

Key word: government's anti-crisis policy, social, social effectiveness, economic efficiency, balanced development.

Черевко Г., Войтович П. Влияние мер государственной антикризисной политики на социальное развитие украинского села

Обоснована необходимость мер государственной антикризисной политики в сельском хозяйстве. Проведен анализ выполнения "Государственной целевой программы развития украинского села на период до 2015 года". Предложены пути улучшения и направления развития социальной сферы на селе.

Ключевые слова: государственная антикризисная политика, социальная сфера, социальная эффективность, экономическая эффективность, уравновешенное развитие.

Постановка проблеми. Одним з основних завдань держави є рівномірний розвиток територій в економічному, соціальному, політичному та культурному аспектах. Саме збалансування усіх ланок життя людини, функціонування політичної та економічної систем, стану національної економіки, розвитку регіонів держави, добробуту громадянина, підвищення його життєвих потреб, зростання духовного та культурного рівня дає змогу підняти соціальну відповідальність особи, що має призвести до побудови громадянського суспільства та правової держави. Лише комплексність державних заходів, спрямованих на подолання кризових явищ, може дати позитивний результат. Також важливою умовою їх є системність.

Важливість та актуальність зазначеної теми полягає в тому, що село та сільське господарство як об'єкт інвестування, а також важлива та одна з основних сфер національного господарства мають великі загрози як зовнішнього, так і внутрішнього характеру, як суб'єктивний, так і об'єктивний бік у виникненні кризових ситуацій в окремому взятому підприємстві та й галузі загалом. Сільське господарство як галузь національної економіки є найбільш уразливою її ланкою, адже підпадає під вплив природно-кліматичних чинників, істотно залежить від фінансово-обігових процесів з огляду на те, що тривалість обороту може тривати надзвичайно довго (набагато довше, ніж у сфері торгівлі, послуг та ін.) і у фінансових потоках, які

забезпечують діяльність галузі чи певного господарства, виникають певні розриви.

Беззаперечним є той факт, що сільське населення складає основу робочої сили сільськогосподарських підприємств, які мають не лише завдання одержати прибуток, а й несуть певну соціальну відповідальність, а на рівні держави забезпечують її продовольчу безпеку, що повинно бути одним із пріоритетних завдань у стратегічному розвитку української держави.

З огляду на теперішню ситуацію у світі Україна має досить чіткі напрями розвитку власного сільськогосподарського виробництва, адже її продукція поступово завойовує нові ніші у світовій кон'юктурі продуктів харчування, сільськогосподарських товарів. Однак для успішного виходу на європейський ринок, досягнення належного рівня розвитку сільської території в Україні необхідний постійний контроль з боку держави за ефективністю зрівноваження та розвитку всіх без винятку галузей народного господарства.

Незважаючи на те, що у світі домінує ринкова економіка, вона гостро потребує постійної уваги і контролю з боку держави, яка покликана органічно розвивати та збалансувати галузі національного господарства в період криз та потенційно небезпечних ситуаціях, які можуть деструктивно впливати на діяльність цілої системи.

Для розуміння явищ і процесів, які відбуваються в економіці, надзвичайно важливо встановити певну методику й систему інструментів, за допомогою яких можна буде ефективно зреалізовувати усі державні програми, покликані на подолання кризових ситуацій. До об'єктів державного регулювання в аграрній сфері мають належати не лише сільське господарство, харчова й переробна промисловість, а й соціальна складова. Саме за результатами аналізу й моніторингу показників соціального життя населення можна дійти висновку про результативність того чи іншого заходу, відповідних дій органів державного контролю та й, зрештою, якості тих дій, які спрямовані на подолання кризових явищ і нерівномірності розвитку сільських територій.

Отже, сьогодні надзвичайно актуальною проблемою є з'ясування характеру й впливу антикризової політики на соціальний розвиток сільського господарства в Україні, українського села зокрема.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми доцільності та ефективності реалізації державної підтримки сільського господарства висвітлені в працях таких класиків економічної теорії, як А. Сміт, М. Трейсі, Дж. М. Кейнс, П. Самуельсон. З-поміж українських учених-економістів, які розробляли основи державної підтримки сільського господарства, варто виділити М. Вітковського, В. Галушка, М. Демяненка, М. Ільчука, О. Карасика, М. Калінчика, І. Кобути, Ю. Лузана, Ю. Лупенка, О. Могильного, П. Саблука, Б. Пасхавера. Також до цікавих і вартих уваги українських публікацій останніх років можна віднести доробок таких науковців, як А. Роговий, Ю. Лупенко, В. Петриченко, С. Іванюта, Л. Молдаван, А. Олешко, О. Шубравська, Д. Шиян.

Щодо питань соціального розвитку села, то вартими уваги є праці таких учених, як Т. Бондар, О. Онищенко, П. Саблук, В. Юрчишин. Соціальну сферу села вивчали О. Богущкий, М. Орлатий, Б. Островський, К. Прокопишак, К. Якуба.

Водночас методологічна й теоретична сторони вживання антикризових заходів залишаються недостатньо дослідженими, а взаємозв'язок характеру й впливу антикризової політики держави зі соціальним розвитком українського села взагалі малодосліджений, що формує достатньо широке поле для представлення наукових розробок окресленої проблеми.

Постановка завдання. Сільське господарство здавна відігравало важливу роль в нашій державі, а сільське населення було коліскою української нації. Заходи антикризової політики держави повинні бути спрямовані на підвищення соціального рівня розвитку села, якості життя сільського населення. У зв'язку з цим завданням нашого дослідження є проведення аналізу виконання "Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року" [6, с. 1], а також з'ясування характеру впливу цієї програми на рівень соціального розвитку українського села.

Виклад основного матеріалу. Розвиток економічної системи не може відбуватися стало, з однаковими параметрами та відповідними показниками. Причина цього – циклічність розвитку національної економіки. За різних історичних епох, форм власності, роз-

поділу національного багатства, функціонування різних політичних систем суспільне зростання проявляється по-різному.

Коли відбувається спад матеріального рівня добробуту людини, основних макроекономічних показників, посилюється безробіття, наростає суспільна тривога, люди починають говорити про кризу. Для того, аби ефективно розвивати економіку країни, запобігати диспропорціям, які виникають у галузях, необхідне розуміння та осмислення поняття “економічна криза”.

Економічна криза – різке погіршення економічного стану країни, що проявляється у значному спаді виробництва, порушенні виробничих зв'язків, банкрутстві підприємств, зростанні безробіття, а відтак у зниженні життєвого рівня добробуту населення [8, с. 323]. Вважаємо за доцільне запропонувати власне бачення визначення цієї категорії. Отже, **економічна криза** – це об'єктивний процес, який характеризується падінням ключових макроекономічних показників, призводить до зміни соціального середовища, спричинює зміни та виникнення нових соціально-економічних відносин і в силу своєї природи є невідворотним.

Основними завданнями, які покладено на інститут держави, є:

1. Врегулювання політичних відносин суб'єктів політики;
2. Контроль за економічною сферою на основі створення однакових можливостей для учасників ринку;
3. Зрівноваження соціальних відносин між соціальними групами;
4. Забезпечення порядку та спокою у державі.

Аналізуючи та оцінюючи історичний досвід, ми розуміємо, що функціонування ринкової системи, яка у своїх витоках стояла на засадах саморегулювання, невтручання з боку держави, потребує активних регулятивних дій, відповідних державних антикризових заходів, які повинні збалансувати та забезпечити стійкість цілої системи [10, с. 7-8]. Постає гостра необхідність розуміння суті антикризової політики держави. Опрацьовуючи сучасні дослідження цього питання, ми зіштовхнулися з недостатнім висвітленням і узагальненням самого поняття антикризової політики держави, тому, на нашу думку, доцільно буде сформулювати власне бачення цієї

категорії. **Антикризова політика держави** – це система комплексних заходів, постанов, законів і програм, які покликані забезпечити вирівнювання диспропорцій у галузях національної економіки, мати попереджувальний, превентивний характер, впливати на соціально-економічні аспекти людського життя, підтримувати функціонування системи у складні кризові часи. Основним джерелом фінансування заходів з антикризової підтримки виступає державний бюджет. Проте існує ризик недовиконання умов цієї політики у зв'язку з гострим бюджетним дефіцитом. Тому важливим є питання про пошук альтернативних джерел фінансування відповідних заходів, без яких нормальне функціонування галузей економіки, а особливо сільського господарства, може утруднюватися.

Сенс будь-якої людської чи державної діяльності полягає в певному ефекті, який був досягнутий внаслідок неї. В економічній літературі зустрічаємо поняття економічного та соціального ефекту. Внаслідок нерівномірності науково-технічного розвитку, циклічного характеру економічної системи, збалансування останньої може відбутися лише у разі поєднання соціального та економічного ефектів [5, с. 72]. Тобто з цього твердження ми розуміємо, що соціальний та економічний ефекти є тісно пов'язаними, проте мають певні характерні, індивідуальні особливості. Поняття соціального ефекту набагато ширше, ніж поняття економічного ефекту, адже він показує не лише одержання прибутку, просте перевищення сукупних доходів над сукупними витратами, а й несе певне соціальне навантаження, яке полягає у створенні робочих місць, розвитку інфраструктури, збільшенні надходжень до державного бюджету.

Найцікавішим видом соціального ефекту є суспільний соціальний ефект, саме завдяки якому можна оцінювати ту чи іншу діяльність, якість та характер певних державних заходів, до прикладу антикризових, адже, оцінюючи такий показник, говоримо про загальну значущість певного явища в суспільстві, якість його реалізації [3, с. 49].

Соціальна ефективність взаємопов'язана з економічною ефективністю. Проте на практиці існує варіант розриву взаємозв'язку між цими категоріями, а це у свою чергу означає безглуздість суспільного розвитку. Також

цей взаємозв'язок може послаблюватися внаслідок забруднення навколишнього середовища, нераціонального використання природних ресурсів, нехтуванні потреб і почуттів інших людей.

За Постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 року, розвиток соціальної сфери села та сільських територій передбачає такі аспекти регулювання: 1) забезпечення та впровадження соціальних стандартів і нормативів у сільській місцевості; 2) розвиток підприємництва, вирішення проблем зайнятості на селі; 3) розвиток транспортного сполучення та зв'язку на селі; 4) удосконалення інженерної інфраструктури; 5) розвиток житлового будівництва та комунального господарства; 6) розвиток освіти; 7) розвиток медичного обслуговування; 8) розвиток культурно-освітньої діяльності та збереження і розвиток традиційної культури регіонів; 9) поліпшення побутового обслуговування населення; 10) розвиток фізичної культури та спорту на селі; 11) розвиток торговельного обслуговування на селі; 12) створення умов до заохочення роботи і проживання молоді на селі; 13) державна підтримка розвитку депресивних сільських територій; 14) удосконалення системи управління розвитком сільських територій; 15) фінансове забезпечення здійснення заходів з розвитку соціальної сфери села та сільських територій [5, с. 1].

Як бачимо, охоплено практично всі аспекти соціального розвитку українського села, проте найбільш цікавим стає аналіз ефективності та рівня виконання поставлених цілей, а також взаємозв'язок державної антикризової політики та напрямів соціального розвитку українського села. Для того, аби побачити реалістичну картину виконання окреслених завдань, розглянемо дані у таблиці.

Таблиця

Результативність виконання програми №1158 “Розвиток українського села на період до 2015 року” в 2008-2011 роках*

Напрямок програми	Виконання до прогнозованого обсягу, %	Сума виділених коштів, млн грн	Кількість запланованих заходів	Кількість заходів, які фактично реалізовувались
Розвиток соціальної сфери та сільських територій	14,1	1589,3	17	11
Розвиток аграрного ринку	79,3	20006	43	34
а) рослинництво	14	2800		
б) тваринництво	10,5	2100		
в) формування державного продовольчого резерву	52	10400		
г) охорона і підвищення родючості ґрунтів	19	3800		
г) підтримка с.-г. виробників з придбання техніки вітчизняного виробництва	3	0,6		
д) інші завдання	1,5	0,3		
Фінансове забезпечення аграрного сектору	58,4	4395,9	4	3
Удосконалення діючих інструментів та реформування системи управління в аграрному секторі	64	4429,6	9	6
Професійна освіта		9389,4	17	10
Аграрна наука	86	2147	7	7
Розвиток дорадництва	15,6	7	1	1

* Результати отримано за даними Рахункової палати України (http://www.acrada.gov.ua/doccatalog/document/16741939/Selo_2015.pdf) [7].

Аналізуючи дані, які були сформовані в результаті проведення аудиторської перевірки Рахунковою палатою України Програми № 1158 “Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року”, можна стверджувати, що поставлені завдання не були виконані. Якщо розвиток аграрного виробництва фінансувався на 79% від запланованого обсягу, то розвиток соціальної сфери українського села був профінансований лише на 14,1% від загальної запланованої суми. Наслідки цього недофінансування ми бачимо в певних соціальних показниках, а саме: з 2008 до 2011 року сільське населення скоротилося на 531,7 тис. осіб, кількість населених пунктів – на 54. Кількість загальноосвітніх навчальних закладів зменшилася на 1053 од. (у сільській місцевості), лікарняних закладів – на 312, фельдшерсько-акушерських пунктів – на 2745, бібліотек – на 242 одиниць. Щодо заробітної плати в сільському господарстві, то вона й досі залишається найнижчою з-поміж галузей економіки. Станом на 2011 рік вона складала 1853 грн. Незважаючи на такі невтішні тенденції, частка сільського господарства у валовому внутрішньому продукті збільшилася на 2,1% і у 2011 році становила 9,6% (у 2012 – 11%) [7, с. 8-14].

Сьогодні соціальна сфера сільських територій залишається недофінансованою на 80%, а це означає одне: матеріальний добробут селян падає, знижується рівень життя, якості та доступності освіти, медицини, культурно-розважальних аспектів людського життя, що породжує непривабливість проживання у сільській місцевості, небажання займатися непрестижним видом праці і поступово призводить до деградації села, яке згідно з останніми дослідженнями занепадає. Ця негативна тенденція може призвести за кілька років до катастрофічних наслідків, тобто коли виникне величезна прірва між сільським господарством та іншими галузями національної економіки.

Висновки. Основний акцент у розвитку держави ставиться на рівномірності поступу усіх територій та галузей в економіці країни. Історично склалося так, що в Україні сільське господарство відігравало не лише економічну роль, а й соціокультурну, завжди формувало відносини у нашому суспільстві.

Результати аналізу виконання “Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року” свідчать, що напрям соціального розвитку залишається недофінансованим на понад 80%.

Основні заходи, які можуть у перспективі впливати на покращання соціальної сфери сільських територій, передбачають фінансування розвитку підприємництва, освіти, вирішення проблем зайнятості на селі через залучення безробітних до розвитку інженерної структури, побудови та ремонту доріг, поліпшення торговельного обслуговування селян завдяки вдосконаленню логістики та формуванню нових товаропотоків. Однак, як свідчать результати проведеного аналізу, найбільш недофінансованим напрямом програми виявилася соціальна сфера, яка у 2008-2011 роках була виконана лише на 14,1% від запланованого обсягу. Наслідком недостатнього фінансування медицини, освіти, фізичної культури, побутового обслуговування населення стало падіння багатьох важливих соціальних показників, а саме: скорочення кількості сільського населення, зменшення кількості загальноосвітніх закладів, будинків культури, кількості населених пунктів.

Найбільш ефективним виявився розвиток аграрного ринку, який був профінансований на 79,3%, що дало змогу забезпечити формування державного продовольчого резерву, яке у свою чергу належить до стратегічних напрямів і завдань держави. З огляду на це, для того, аби підвищити ефективність впливу заходів державної антикризової політики на соціальний розвиток українського села, необхідно чітко встановлювати пріоритети розвитку соціальної сфери, ключовими ланками якої повинна стати медицина, освіта, фізична культура, шукати джерела фінансування відповідних антикризових програм, вести чіткий моніторинг за їх виконанням. Для реалізації окреслених завдань доцільним буде пошук і формування джерел фінансування відповідних заходів антикризової політики, визначення ключових напрямів її реалізації та забезпечення соціального розвитку українського села, що має безпосередній зв'язок із такими показниками, як добробут населення, тривалість життя, задоволеність власним становищем у суспільстві.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Бородіна О. Сільський розвиток в Україні: проблеми становлення / О. Бородіна, І. Прокопа // *Економіка України*. – 2009. – № 4. – С. 74-85.
2. Дишлева А. М. Механізм реалізації антикризової економічної стратегії держави у контексті бюджетної податкової політики / А. М. Дишлева // *Ефективна економіка*. – 2011. – №11. – С. 59-67.
3. Маркова С. В. Соціальний ефект інвестицій / С. В. Маркова // *Вісник Запорізького національного університету*. – 2010. – №1. – С. 47-52.
4. Павлов О. І. Сільський розвиток: об'єктність, просторові межі та суспільне призначення / О. І. Павлов // *Економіка України*. – 2011. – № 8. – С. 78-89.
5. Петкова Л. О. Соціально-ефективний економічний розвиток регіонів України: теоретичні та інституційні засади / Л. О. Петкова, Н. О. Халда // *Зб. наук. праць Донецького нац. техн. ун-ту*. – 2007. – Вип. 31-1(117). – С. 151. – (Серія економічна).
6. Про затвердження державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року: Постанова КМУ № 1158 від 19 вересня 2007 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BF>.
7. Про результати аудиту виконання заходів “Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.as-rada.gov.ua/doccatalog/document/16741939/Selo_2015.pdf.
8. Поддєрьогін А. М. Фінанси підприємств : підручник / А. М. Поддєрьогін. – 4-те вид., перероб. та доповн. – К., 2002. – 571 с.
9. Саблук П. Т. Розвиток сільських територій в контексті забезпечення економічної стабільності держави / П. Т. Саблук // *Економіка АПК*. – 2005. – № 11. – С. 4-12.
10. Черевко Г. В. Пріоритетні напрямки удосконалення державної аграрної політики / Г. В. Черевко, Л. Я. Глубіш. – Тернопіль, 2012. – 199 с.

